

Nem volt kegyelem... – a salgótarjáni sortűz emlékezete

Amikor a múltat kutatjuk, a régi időket keressük, a történelmet tárjuk fel, igyekszünk „ércnél maradandóbban” tevékenykedni, hogy mindaz a sok munka, amit sok száz oldalnyi forrás áttekintése után létrehozunk, időtálló, hiteles, maradandó legyen. Nem öntevékenyen tesszük: a múltat adjuk át a jelennek, hogy építhessék belőle a jövőt. Nagyon nehéz, de szép dolog a történelmi feladat. Nehéz, mert a régmúltból írott és tárgyi forrásokat kell „beszéltetni”, míg a közelmúlt eseményeit a még élő szemtanúk elmondásai alapján sikerül feltárni. Aki a XX. századot kutatja, mint jómagam is, az egyre fogyatkozó időseket kérdezi, hogy szélesebb skálán tudja értelmezni az eseményeket. Ha pedig mindehhez a családi emlékezet is társul, akkor még színesebb lehet egy-egy megszülető írás.

Amikor ezt a cikket a Nógrád Megyei Hírlap felkérésére megírtam, 2016-ban, lázasan készültünk a Nincs kegyelem című film bemutatójára. A film az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűzről szólt. Jómagam is részt vehettem a munkálatokban. Matúz Gábor, a film kiváló rendezője több javaslatomat is beépítette a filmbe és megszólaltatott általam javasolt szemtanúkat is. Erre nagyon büszke vagyok, de nem magam miatt, hanem azért, mert ezáltal még színesebb és tartalmasabb lehetett a hiánypótló alkotás.

Máig emlékszem a díszvetítésre, amelyen talán én voltam a legfiatalabb, de a teremben ott ültek a készítőik, a meghívott magas rangú közéleti személyek, és ami számomra a legfontosabb: a filmben megszólalók, illetve a még élő szemtanúk is. Ott voltak az agyonlőtt fiatal hozzátartozói, akik évtizedekig őrizték a véres, lyukas inget, a főorvos, aki a sortűz napján a kórházban ápolta a sebesülteket, és velünk voltak olyanok is, akik ott voltak a téren akkor. Ma is előttem van a film befejezése utáni döbbszent csend a moziateremben. Azt hiszem, a katartikus élmény egyikünkben sem maradt el, ráadásul ezt még csak tetézte a már említett személyes jelenlét is. A díszbemutató állófogadásán a kötetlen beszélgetésekben aztán többen megerősítették a látottakat, hallottakat. Mert köztünk él, több évtized óta ez az esemény, advent csendjével, a havas, karácsonyváró időszakokkal, és az áldozatokkal, akiknek pontos számát ma sem ismerjük.

Az akkori cikkemet változatlanul közöljük az olvasókkal. Mindösszesen egy érdekes, apró dologgal szeretném még kiegészíteni. A Salgótarján déli részén, az egykor önálló Zagyvapálfalván a templom tornyában egy érdekes felirat található a falon: „1956.XII.8., Véres szombat”. Nem ismerjük, hogy ki és mikor írta oda fel, de biztos, hogy évtizedek óta ott van, már gyerekkorom óta emlékszem rá. A sortűz egykori terén – a rendszer cinizmusára jellemző – szovjet emlékmű hirdette a megszállók dicsőségét, eltüntették a nyomát 1956-nak. A kő azonban megmaradt, és ez a kő a fizikai valóságában a templom tornyában lévő felirat, míg metaforikusan értelmezve pedig a szívekre, a gondolatokra értendő. Nem felejtették el azt, hogy „nem volt kegyelem” Salgótarján népének. De most már tudjuk: tágabb kontextusban kell értelmeznünk ezt, hiszen a sortűz nemcsak „nekünk” (elődeinknek) szólt, hanem Magyarországnak. Nemcsak Salgótarján hallgatott el akkor, hanem az egész magyar társadalom is.

2016-ban a városvezetés és a POFOSZ országos elnöksége kezdeményezte a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságnál a történelmi emlékhellyé nyilvánítást, melyet 2018-ban a bizottság javaslata alapján a kormány elfogadott. Szabó Tamás 1992-ben felállított szobra, Varga István 1996-ban felavatott, az ismert áldozatok neveit tartalmazó emléktáblája, valamint a 2000-ben állított, az emlékparkot jelölő névtábla után most már a jól ismert sztélé is figyelmeztet a megállásra az alábbi szöveggel: „A forradalom leverése után, 1956. december 8-án közel négyezres tömeg követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását a salgótarjáni Vásártéren. A karhatalmisták és a szovjet katonák tüzet nyitottak a fegyvertelen tüntetőkre. A források alapján mintegy félszáz embert öltek meg. A sebesültek száma közel százötvenre tehető.”

2016. december 8. Ma Salgótarján lakói – kicsik és nagyok – megállnak egy délutánra, hogy emlékezzenek a 60 évvel ezelőtti eseményekre, arra az ártatlan tömegre, akik a szabadságért és az igazságért emeltek szót egy szombat reggelen, de a hatalom lövésekkel válaszolt nekik. A pufajkások válasza könyörtelen volt: nem volt kegyelem... sem a gyerekeknek, sem a felnőtteknek, sem az idősnek, sem a fiatalnak, sem a nőnek, sem a férfinak... Ma sem tudjuk hányan voltak, de amíg élünk nem felejtjük el őket, mert örökségül kaptuk elődeinktől nevüket, arcukat, sorsukat, egy várost és egy dátumot: Salgótarján, 1956. december 8. Hatvan évvel ezelőtt a mára (politikailag) szétszakított Salgótarján gondolkodása eggyé vált: szabadságot az ártatlanoknak, szabadságot a városnak, és szabadságot az országnak! Az október 23-i eseményekkor a forradalmárokból létrejött munkástanács tagjai még mindig kitartottak a követeléseik mellett, de a forradalom leverése után a Kádár-kormány helyi emberei igyekeztek elfojtani ezeket. Sokáig nem maradhatott ez fenn, hiszen – értelemszerűen – a többség az októberi szabadság napjait kívánta vissza, ez viszont a diktatúra embereinek nem tetszett, mielőbb törekedtek a társadalom megtörésére. Munkájuk azonban nehéznek bizonyult, mert a hazugságot, amit 1945-től gátlástalanul a társadalom szemébe nyomtak, tíz év elteltével, megérezve az őszi szabadság illatát, már nem tudták elhithetni az emberekkel. A hatalom részeg, összevissza lövöldöző, a köznyelvben csak pufajkásoknak hívott pribékjei nagy munkára szegődtek. Tudták, hogy a mozgolódó Salgótarjánt, amit szocialista mintavárosnak mutattak be, elveszíthetik. Látták, hogy itt élnek gondolkodó és emberszívű munkások, dolgozók, értelmiségiek, akik nem hagyják, nem hagyhatják az igazságtalanságot. Ezt bizonyítják a december 8. előtti napok eseményei a városban.

Ezért a hatalom sokkal keményebb eszközökhöz fordult. A békés oldal azonban tárgyalni kívánt, Budapestre utaztak, ahol Marosán György kijelentette híres-hírhedt mondatát, mely szerint nem tárgyalnak, hanem lőnek. Azokra, akik nem akartak a szovjet tankok zörgésére parancsszóra megállni, hanem a békéért és az igazságért továbbkiáltottak. Azokra, akik október 23-a eszményét nem akarták megtagadni, azokra, akik hittek abban, hogy nem volt hiábavaló az a néhány októberi nap. És azokra, akik hittek a bárányszőrbe bújt farkasoknak: azoknak, akiknek még a kérdését sem lett volna szabad igaznak tekinteni, és akik hatvan év múltával is csak megvetést és szánalmat érdemelnek, de nemcsak ők, hanem mindazok, akik az ő örökségüket magukénak vallják.

Ne szépítsünk: van egy párt (vagy talán több is?) ma Magyarországon számtalan, de bízunk benne, hogy egyre kevesebb követővel, akiknek ez az „'56-uk”. Mert szerintük két '56 létezik, két oldal, és kétféle értelmezés. Mi azonban tudjuk: egy oldal volt: a szabadságért kiáltók oldala, akik származástól, vallástól, társadalmi helyzettől függetlenül összefogtak a szent célért – s valóban volt még egy „oldal”, akik könyörtelenül vérbe fojtották az összes ilyen kezdeményezést Budapestről indulva szerte az országban. Ők voltak azok, akik békéről beszéltek a legnagyobb gyűlölet közepette, az 1950-es években, amikor százakat internáltak, zárták börtönbe, kínoztak meg, vagy végeztek ki teljesen ártatlanul. Ők voltak, akik könyörtelenül kiirtották a hitet, a reményt és a szeretetet az emberekből, akik a katolikus, református, evangélikus és zsidó vallás legnagyobb vezetőit és egyszerű híveit üldözték. Ők voltak azok, akik leverték a kereszteket és a nemzeti címert, s helyébe vörös csillagot tettek mindenhová. Ők voltak azok, akik aljas és alattomos eszközökkel, hazugsággal és gyűlölettel építettek fel egy rendszert, aminek aztán októberben kimondta a nép a végítéletet. És ők azok, akik rálóttek a fegyvertelen, ártatlan, szabadságért kiáltó tömegre és az ártatlan lakosságra, akik miatt több száz nógrádi és salgótarjáni család élete hosszú évtizedekre vagy örökre elnémult.

Minden salgótarjáni családnak van egy története 1956. december 8-ról. Minden nagyszülő-dédszülő őríz egy emlékképet arról a napról. Sajnos vannak, mert köztünk vannak ők is, akik a Megyeháza emeletéről, gépfegyverrel a kezükben látták az eseményeket. Akik tönkretették több száz ártatlan család életét. S vannak, akik szemben álltak velük, nemcsak képletesen, de

fizikai valóságban is, s akik emlékeznek még a fegyverropogásra, a golyózáporra, a mellettük összeeső kisgyerekekre, fiatal nőre, vagy munkásfiúra, a sortűz neves vagy névtelen áldozataira. Hogy hányan voltak, nem tudjuk, mert a másik oldal jó munkát végzett, s igyekezett kegyetlen megtorlásukról minden fellelhető anyagot megsemmisíteni. S azt gondolták, ha megsemmisítik, ha dicső szovjet emlékművet tesznek oda, ahol éppen miattuk hullott sokak vére, ha nem beszélnek és nem beszélhetnek róla sokáig, akkor majd elfelejti a nép. Épp ellenkezőleg: megerősödünk, s büszkén mondhatjuk: amíg élünk, nem felejtjük el tettüket! Mert nem felejtjük, ezt kaptuk örökségül: nagyszüleink ezt ültették belénk, hiszen ők ott voltak, látták az eseményeket, és hitelesen elbeszélnek, ami történt. Nagymamám és barátnőjét egy rendőr ismerősük húzta ki a tömegeből a Rendőrség épülete előtt, s sügta nekik: menjetek innen minél hamarabb, mert baj lesz. Elindultak hazafelé, de csak Forgách-telepig jutottak, s a nagy rohanásban el is szakadtak egymástól. Ez a távolság alig pár száz méter onnan. Ott hallotta a ropogást, majd ijedségében egy kis lakásba rontott be, ahol éppen ebédet főzött a háziasszony. Elmondása szerint bár megrémült a hölgy, de semmit sem kérdezett, mert mindent értett. Amikor aztán csend lett és előmerészkedett, a hömpölygő és szétszéledő tömeget látta a szembelevő hegyen és a környéken. Délután a kórházba sietett, ahol megtudta, hogy azt az ifjú munkatársát, akibe belekarolt a vonuláskor, agyonlőtték. Saját szemével látta a fal mellé azonosításra kitett halottakat, és ők maguk is szóltak az orvosoknak, hogy van közöttük, aki még él. Csomagot vittek be és meglátogatták az ismerősöket. Testvére az indulás előtt elbújt a gyár mosdójában, így nem ment a felvonulókkal, de legjobb barátja, aki nem maradt a gyárban, már nem tért haza a térről. Ez a mi családunk december 8-i története. S mit tehet a történész unoka, akinek ezek az események gyermekkorától beleivódtak az emlékezetébe? Leírja az évfordulón az utókornak. Mert Nagymamám sem videó, sem hangfelvétel előtt nem mondta ezt el, mert félt. Nem merete, mert félt, hogy bajunk származhat még belőle. Mert annyira jó munkát végzett a hatalom, hogy évtizedekkel a véres események után is féltek az itt élők, s nem mertek beszélni róla.

Ma már beszélhetünk, de eltelt 60 év. Súlyos vád, hogy csendben mentek el azok, akik magukban hordozták a történéseket. Mindazok, akik ott voltak, akik központi szerepet játszottak az igaz oldalon, akik elmondhatták volna az igazságot, de nem kérdezte, mert nem kérdezhette meg senki őket. Elmentek kitüntetések, elismerések, köszöntő szavak nélkül, talán úgy, ahogyan maguk is élték életüket 1956 után. Magukkal vitték a történetet, s ez esetben a történelmet is, hiszen levéltári anyagok híján az ő elmondásukból lehetett volna összeállítani az eseményeket...

Az évfordulóra széles összefogással Matúz Gábor rendezésében film készült Nincs kegyelem címmel. Erre a filmre utaltam a cikk címében, amelynek bemutatójára ma kerül sor, és amit nagyon várunk mindannyian. A film fogantatásakor egy nagyon apró darabot én is adhattam a filmhez. Ezt a filmet adjuk át az utókornak örökségül, benne a történelem és a visszaemlékezés, a művészet és a valóság, az események és a szemtanúk, december 8. története minden fellelhető anyag és a ma élő szemtanúk tükrében.

Aznap az egyház a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét tartotta, s délelőtt a Főplébánia-templomban szentmise volt. Vilezsál György atya, aki ott volt akkor, elmondta: a szentmise után kiszaladtak a templom elé, és látták a hatalmas tömeget és azt is, ahogyan a sebesülteket a kórházba szállítják. Harangozni akartak értük, de Kovács Zoltán plébános atya nem engedte. A temetésekre, amelyeket ők végeztek, a hatóság emberei is kijöttek és csak szűk családi körben búcsúztathatták el ártatlanul kivégzett szeretteiket a családtagok. Kamarás Mihály ferences atya, aki a rendi keret szűkítése miatt ekkor már a kórházban dolgozott ápolóként, elmesélte, hogy azonnal besietett a kórházba, keresztet vitt, és a sebesülteket gyóntatta, áldoztatta. Talán van még olyan közöttünk, aki igazolni tudja Mihály atya szavait. Ma rájuk is emlékezünk. Nemcsak a halottakra, hanem mindazokra, akik ott voltak december

8-án a téren, de túléltek a sortüzet, vagy tevékenységükkel az igaz oldal mellé álltak. Ha

sajnos egyre kevesebben is, de még itt vannak, s bizonyosan itt lesznek a mai emlékezésen is. Istennek hála érte, hogy velünk lehetnek!

Mi keresztények vagyunk, s a jó keresztény a bűnösnek megbocsát. Nem vagyunk jó keresztények, mi még nem tudunk nekik megbocsátani tiszta szívből, őszintén tettükért.

Jézus

szavait olvassuk, tanítjuk, megéljük, igyekszünk követni, de ez még nem megy. Ezt még nem

tudjuk megtenni. A halottakért imádkozunk, a túlélőkért köszönetet mondunk, de nem tudunk

teljesen megbocsátani a történetekért. Nincs ekkora hitünk, bárhogya szeretnénk. – De visszakerdezzük: Van-e a bűnösökben bűnbánat? Bocsánatot kértek-e tettükért? Volt-e közülük egy is, aki kiállt az utókor elé vállalni tettüket? Volt-e valaki, aki meg tudja magyarázni, hogy miért kellett ártatlan, fegyvertelen emberekre lőni?

Hiszen hogya feledhetné el a rokonság 10 éves kislányt, akit ártatlanul agyonlőttek? Az egyetemistát, akit hazahívtak szülei a pesti események miatt, majd szándékosan lőttek le? El

lehet-e feledni a barátot, a munkatársat, a jó ismerőst, aki mellettük esett össze a golyózáporban? Feledhetjük-e a vastag kőtáblán lévő neveket, akik egy-egy tragédiát, egy-

egy sorsot, egy-egy családot hordoznak magukban? Elfeledhetjük-e városunk múltjának legsötétebb dátumát, 1956. december 8-át?

Veszélovski Balázs történész, középiskolai tanár